

El “making of” de l'àrea d'Amèrica del Museu Etnològic de Barcelona

Autores:

Isabel Bargalló. Arquitecta i doctora en Art

Grup d'Estudis Precolombins de la UAB

Balmes, 13, 2n 1a

08750 Molins de Rei

Tel. 93 668 15 60

Montserrat Bargalló. Grau Superior en Disseny i Postgrau en art precolombí

Grup d'Estudis Precolombins de la UAB

Raseta 9, 8è 1a

08750 Molins de Rei

Tel. 93 680 27 13

Victòria Solanilla. Professora Titular. Departament d'Art i Musicologia. UAB.

Grup d'Estudis Precolombins de la UAB

Edifici B. Facultat de Filosofia i Lletres.

Campus UAB

08193 Bellaterra

Tel. 93 5811605

El “making of” de l'àrea d'Amèrica del Museu Etnològic de Barcelonaⁱ

Isabel Bargalló

Montserrat Bargalló

Victòria Solanilla

Comissàries de l'exposició

Resum

La remodelació de l'àrea d'Amèrica del Museu Etnològic de Barcelona (MEB) té com objectiu una configuració nova dels espais amb un recorregut que possibilita diversos relats i ritmes de lectura sobre la col·lecció i especialment nous diàlegs entre les obres i els visitants. A tal efecte s'ha generat una museografia dirigida a afavorir la posada en valor de les obres, millorant les seves condicions de contemplació, la seva disposició, la relació amb l'arquitectura del Museu i la rotació de peces incentivant una mostra dinàmica que permeti la contemplació de tot el material del fons.

Abstract

The remodelation of the American area of the Ethnological Museum of Barcelona (MEB) aims a new configuration of the spaces that allows different reading rhythms of the collection and especially new dialogues between pieces and visitors. To get this effect we have generated a museographic plan aimed to promote the valuation of pieces, improving their conditions of contemplation, its disposition and the relationship with the architecture of the museum building.

Introducció

La primera col·lecció que fem els humans és de records. Al principi els guardem només a la memòria però poc a poc els anem conservant de manera tridimensional, dins d'un lloc determinat. La creació o aparició dels museus només s'explica per aquesta innata tendència humana a

col·leccionar coses, i per la necessitat constant de fer l'avaluació històrica d'allò que sent com a propi i d'allò que no ho és i que desperta curiositat. I més avui, que el volum dels coneixements científics augmenta en proporció geomètrica i es dobla cada 10 o 15 anys.

Doncs bé, en l'àmbit de les cultures nacional i universal, el ric contingut del Museu Etnològic de Barcelona (MEB) obre grans perspectives i aprofitaments per a la difusió massiva i la divulgació permanent d'aquest patrimoni. La feina intel·lectual, la creativitat artística i els seus fruits no poden estar restringits, s'han de convertir en patrimoni col·lectiu i això és el que hem intentat fer amb la nova exposició permanent de l'àmbit d'Amèrica del MEB.

L'objectiu de la mostra és aconseguir, en la mesura del què és possible, que el visitant guardi a la memòria, un cop abandoni el museu, els seus propis records americans.

Inversió en recerca

Divulgar, conservar, protegir i estudiar materials no seria possible sense una base fonamental: la recerca.

En el nostre cas, la recerca museogràfica ha estat enfocada a l'anàlisi, organització i control dels objectes de les col·leccions americanes del MEB, a través de la seva classificació i catalogació científica per a l'establiment de criteris i prioritats per a la seva preservació, restauració i exposició. Els objectes que componen aquestes col·leccions, malgrat la seva bellesa, des del punt de vista etnològic no tenen valor en sí mateixos, el guanyen en la mesura que nosaltres els en donem, en la funció social que compleixen, en la seva capacitat de transmetre un missatge. Posar en valor la col·lecció ha implicat una important tasca de recerca. La nova exposició d'Amèrica evidencia que el MEB no es limita a ser el magatzem d'aquests objectes, busca la seva projecció social oferint un espai obert i permanent per a crear i recrear la feina dels americans en relació a la cultura, la història, la natura, l'univers.

Entenem que en tota exposició s'han de reconèixer dues instàncies fonamentals: els objectes i els subjectes que les contempnen. Per això cal no oblidar la necessitat de concedir als objectes una

disposició destinada a afavorir la seva rotació i la seva relació amb l'arquitectura, dues qüestions que tractarem més endavant, però tampoc la incorporació de dotacions multimèdia dirigides a fer possible el diàleg i la interacció amb el públic: una exposició adquireix significat depenent de la intenció amb que es munti i que el visitant compregui aquest propòsit.

Col·leccions i exposicions: un museu amb vocació americanista

El camp d'interès d'aquesta exposició abasta molts temes de recerca que permeten presentar moltes exposicions a l'any sense comptar amb la permanent. I els abasta gràcies a la diversitat de col·leccions americanes de caràcter antropològic i històric que ha permès acumular interessos per temes i per regions geogràfiques i culturals. La col·lecció conté peces selectes, peces úniques i irremplaçables, testimonis de cultures de pobles existents i també de desapareguts. Per això no han estat excepcionals les exposicions de creació pròpia del Museu que tenen Amèrica com a objecte, entre les que podem destacar *Teixits de guatemala* (1989), *Mèxic indígena i mestís* (1995); les que s'han preparat amb altres institucions com *Les cultures indígenes de l'Amazonia* (1986), *L'ull del totem*, *Art i Cultura dels pobles del Nordoest d'Amèrica* (1988), *Els maies, l'esplendor d'una civilització* (1990). L'any 1992 es va fer una exposició amb peces del Museu Nacional de Antropologia de Mèxic *El joc de pilota en el Mèxic Precolombí* (1992)

Les col·leccions americanes, de les primeres del museu

Quan el llavors anomenat Museo Etnológico y Colonial va obrir les seves portes al públic el febrer de 1949 [...] comptava amb una important col·lecció de peces d'arqueologia i d'etnologia d'Equador i Perú adquirides pel Dr. Carreras com a inici d'una secció dedicada a **Hispanoamèrica**ⁱⁱ. Aquesta secció que posteriorment augmentaria considerablement, tant en el seu vessant arqueològic com l'etnològic, arribaria a ser una de les més interessants del Museu i en determinaria la vocació americanista de diversos col·laboradors. (Huera, 1993, p. 161)

El museu va anar adquirint peces a col·leccionistes i viatgers que van aportar-hi objectes procedents d'una gran quantitat de països americans.

No podem oblidar les campanyes de 1963 a la zona andina i de 1965 a Amèrica Central en les que van participar el director, senyor Panyella, el senyor Folch i el senyor Serra. S'hi van adquirir peces de Perú, Bolívia, Guatemala, Hondures, Panamà, Costa Rica i Nicaragua. L'any 1971 Panyella i Elias van fer una campanya a Mèxic.

Gràcies a aquests vestigis, procedents tant de donacions com d'expedicions, l'Etnològic té en la heterogeneïtat dels seus fons una de les característiques principals, i això fa que, malgrat el gran valor de molts d'aquests objectes, les peces estiguessin de vegades totalment descontextualitzadesⁱⁱⁱ, una circumstància que ara hem intentat corregir perquè quan s'extreu l'objecte del seu context temporal i cultural perd una sèrie de significats. Perquè l'objecte és polivalent, conserva els valors històric i artístic però perd els valors social, filosòfic, etnogràfic i tecnològic. L'objecte s'empobreix quan es produeix aquesta extracció.

Per tant i en la mesura del possible, cal tornar a l'objecte els valors que ha perdut i així no acumular ni preservar cultura sinó dinamitzar-la convertint el museu en un mitjà i no en una finalitat. Així doncs, l'estudi dels fons del MEB va ser previ al discurs dissenyat que pretén ser polivalent i que també ens permet evocar llocs, experiències i cultures que no poden aparèixer representades per objectes, amb fórmules que han anat més enllà de l'exhibició de peces.

L'espai

La museografia, com a part pragmàtica de la museologia, abasta l'arquitectura del museu, amb el seu pla de circulació, les instal·lacions tècniques, la programació, les tècniques de comunicació i el disseny.

L'actual edifici es va inaugurar l'any 1973 i fou projectat pels arquitectes Puigdengolas i Lozoya, que van dissenyar immoble de tres plantes, pensat específicament com a museu, a partir d'una estructura modular exagonal amb poques obertures a l'exterior i amb un recorregut pensat al voltant de tres celoberts interiors. Això permetia una planta diàfana que es va veure afectada per unes reformes poc encertades que impedeixen, encara avui a la primera planta, la correcta lectura de

l'edifici. La remodelació de les sales d'Amèrica i de Papua-Nova Guinea; dirigida aquesta darrera per la Dra. Dolors Soriano, inaugurada l'abril d'enguany, s'imbrica en la recuperació dels espais perduts a causa de les reformes anteriors^{iv}.

Des del punt de vista formal, les exposicions ens mostren els gustos, les modes i les tècniques vigents en diferents èpoques, explicitant inicialment les tendències estètiques i més tard les educatives. I en els nous espais americans hi conviuen la recuperació dels criteris arquitectònics dels anys setanta del segle XX, amb les tendències estètiques i educatives actuals.

Projecte expositiu

Quant als objectes que s'exposen i als elements complementaris que es presenten en aquesta mostra, hem utilitzat els recursos tècnics d'acord amb una seqüència definida que té com a objectiu transmetre idees, conceptes, valors i coneixements adreçats a un públic de composició molt heterogènia, com també ho és el continent americà a causa de la gran diversitat natural i humana que hi trobem. Aquesta premisa, acompanyada del desig de desmuntar els tòpics que, per comoditat, fem nostres, ha estat el nucli del nostre projecte expositiu.

Les escenes que hem creat segueixen una seqüència lògica que porten el visitant d'una manera clara, senzilla i amable a assimilar un missatge que dóna una visió de conjunt.

Recorregut

El recorregut comença en una àrea introductòria que exerceix d'aperitiu abans de conduir els visitants cap a l'espai dedicat als gustos del continent. La primera sala intenta evidenciar la magnitud d'Amèrica gràcies a les peces però també a monitors de televisió que ens mostren fotografies de territoris, paisatges i retalls de vida: fenotips, tradicions, festes...

A continuació apareixen els aliments americans per excel·lència. "Com imaginar un pa amb tomàquet sense tomàquet, una butifarra amb seques sense seques...?". La massiva i quotidiana presència d'aquests productes a la nostra dieta sembla que hagi dissolt la seva procedència.

Després d'aquest espai del sentit del gust, en què també es fa al·lusió a recipients tradicionals com les “jícaras, potos, mates”, arriba el moment de l'oïda. La banda sonora d'Amèrica inclou llengües com el nàhuatl, el quechua, l'aymara, el guaraní, maia quixé o maia iucatec. I també, evidentment, el ressò d'instruments musicals.

Espècies com la vainilla i el pebre de jamaica, articles com el cacau, el tabac, les flors, les plantes medicinals, estimulen, en el següent espai, l'olfacte.

Y més endavant, fotografies i teixits simbolitzen l'eclosió de tons que inunden la vista i que caracteritzen Amèrica.

Finalment, les textures de la col·lecció de segells o “pintaderas” precolombines amb les seves figures geomètriques i motius vegetals estimulen el tacte a través de la pell però també a través de la vista.

No hem volgut representar cap territori, època o material concret, hem buscat oferir un discurs obert que doni sortida al material que hi ha a les reserves i que també doni cabuda al material nou, de caire tangible i intangible que les cultures americanes continuen produint. La pretensió és incrementar el fons dels arxius del museu a través d'una fonoteca que reculli gravacions de llengües ameríndies i d'història oral i l'ampliació de l'arxiu fotogràfic amb noves aportacions.

Didàctica

Aquesta exposició s'ha concebut des d'una perspectiva multidisciplinària, amb l'objectiu d'aconseguir els millors resultats possibles en el seu muntatge. Així com la idea inicial va evolucionar formalment, estilísticament i estèticament, l'exposició també es va desenvolupar com a recurs educatiu i com a mitjà de comunicació amb l'objectiu d'estimular la curiositat de les persones independentment del seu grau de cultura.

Al museu s'hi arriba per interès propi i voluntat personal, al visitant no se li exigeixen estudis previs ni certificats acadèmics, hi va quan vol, hi roman el temps que vol, estudia i admira els objectes que més li criden l'atenció i hi torna quan el museu canvia les exposicions o li ofereix altres atractius

culturals. D'aquí el nostre interès en crear una mostra "oberta", que permet la rotació de les peces del fons del museu i la incorporació de nous elements expositius.

L'accés a una formació continuada fa que el museu sigui l'autèntica universitat oberta a tots, la institució més capacitada per a l'autodidàctica.

Últim espai

Concebuda com un espai de diàleg entre el museu i les diferents comunitats i associacions d'immigrants de la ciutat, la sala que clou l'exposició consisteix en dues vitrines que pretenen reflectir algun dels molts àmbits de connexió entre ambdues realitats.

El museu no ha de ser un magatzem d'objectes, no es pot limitar a un període històric concret, no pot ser aliè a l'evolució dels usos socials. Ha d'incorporar informació nova, ha de ser un espai obert i permanent per a crear i recrear la feina de l'home en relació a la cultura, la història, la natura, l'univers. D'aquí l'interès de crear un espai de diàleg en el què fem una primera proposta centrada en el joc. El joc ordena elements particulars en un terreny extraordinari on el subjecte juga a suposar, a fer-se creure o a fer creure els altres que és algú diferent a si mateix. Quan es disfressa i imita alguna cosa, el jugador experimenta la inesperada aventura de representar algú que no és, trencant amb l'ordre, les barreres i les regles que limiten i governen el seu espai.

És possible que les persones que visiten el museu en un moment determinat no ho tornin a fer mai més o ho facin molt temps després. Per a "FIDELITZAR" el visitant cal actualitzar les sales i fer-lo participar d'elles. La recopilació de testimonis, dades sobre tradicions, fires, dances, botànica... és una forma d'incentivar el diàleg i fer participar el públic per acumular un capital cultural que constitueixi una font de recerca i reflexió per a estudis, publicacions, conferències, tallers... Així el museu es converteix en un banc que atresora recursos de caire cultural accessibles per a tothom.

Bibliografia

Huera, C. "El Museu Etnològic de Barcelona". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 1993, n. 3, p 160-

164.

Huera, C. “El Museu Etnològic de Barcelona: Formación, desarrollo y previsiones de futuro”.

Nosotros. Anales del Museo Nacional de Antropología. 1995, n. 2, p. 151-163

ⁱ Volem agrair a la Dra. Dolors Llopart, cap de programes del MEB, les seves aportacions per a la redacció d'aquest article.

ⁱⁱ La negreta és nostra.

ⁱⁱⁱ En alguns països d'Amèrica, els objectes arqueològics de fabricació anterior a l'arribada dels europeus, com tot el subsòl del país, es consideren de propietat nacional. En el cas de Mèxic, el nacional o el resident permanent estranger pot adquirir-ne sempre que demostrï que provenen d'alguna troballa accidental i faci el seu registre corresponent davant les autoritats competents (INAH), cosa que accentua encara més la descontextualització de molts objectes arqueològics.

^{iv} Permetin-nos destacar la feina de producció, dirigida per Antoni Fabregat, que ha fet possible una relectura nítida dels espais arquitectònics.